
AKTNING IQTISODIYOTGA KIRITGAN YANGILIKLARI VA ULARNING DAVLAT RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI

Bakayeva Mexriniso Raximovna ¹

¹ Zarmed Universiteti, Iqtisodiyot
kafedrasi o'qituvchisi

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 06.01.2025

Revised: 07.01.2025

Accepted: 08.01.2025

KALIT SO'ZLAR:

tijorat va xizmatlar,
davlat xizmati va
raqamli islohotlar,
global iqtisodiy
integratsiya, E-tijorat,
iqtisodiy boshqaruv,
global iqtisodiyot.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) so'nggi yillarda jahon iqtisodiyotining rivojlanishida muhim rol o'ynab kelmoqda. AKT rivoji, yangi imkoniyatlar yaratish, iqtisodiy faoliyatni samarali boshqarish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xizmatlar sohasini modernizatsiya qilish va innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatlarini taqdim etadi.

AKTning iqtisodiyotga kiritgan yangiliklari nafaqat korxonalar va sanoat sohasida, balki davlat boshqaruvida ham o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Ular davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda, hukumat va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni yaxshilashda ham o'z ahamiyatini ko'rsatmoqda. Maqolada AKTning iqtisodiyotga kiritgan yangiliklari, ularning davlat rivojlanishidagi ahamiyati va kelajakdagi imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

KIRISH. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida daqiqa sayin o‘ta jadal suratlarda rivojlanib borayotgan va jamiyat hayotining muhim bo‘g‘inlaridan biriga aylanishga ulgurgan axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish, respublikada raqamli industriyani jadal rivojlantirish, milliy iqtisodiyot tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish, shuningdek, 2017—2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni

samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni qabul qilindi. So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim ishlar bajarildi. Ularning mantiqiy uzviylikini ta'minlash maqsadida "yo'l xaritalari" ishlab chiqilib, ijrosi izchil ta'minlanyapti [1].

Ta'kidlash lozimki, dunyo mamlakatlari tajribasida ilmiy tadqiqotlar, IT texnologiyalar, startap g'oyalar, kompyuter savodxonligiga juda katta e'tibor beriladi. Faqatgina ilm-fan yutuqlari va yangi texnologiyalar orqali yuqori iqtisodiy o'sishga erishish mumkin. O'tgan asrda olamshumul kashfiyotlar ko'p jihatdan insonning intellektual salohiyatiga asoslanib amalga oshirilgan bo'lsa, bugungi davrda ilm-fan zamonaviy AKT yordamida shakllanmoqda. Bugungi kunda rivojlanayotgan mamlakatlar qatoridan o'rin egallab kelayotgan O'zbekiston barcha sohalarida yuksak yutuqlarga erishmoqda, bu muvaffaqiyatlarga esa axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya tizimlarining jo'shqin rivojlanishi asos bo'lmoqda [2]. Ayonki, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi islohotlarni muvaffaqiyatli yo'lga quyish, keyingi yillarda telekommunikatsiya tizimlari va axborot texnologiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan qator ishlar amalga oshirilib, soha ravnaqini ta'minlamoqda. Elektron hukumatni takomillashtirish - raqamlashtirish jarayonlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Davlat organlari va aholi o'rtasida interaktiv muloqotning samalari mexanizmini barpo yetilishi nafaqat fuqarolarning vaqt va mablag'larini tejashga, shu bilan birga davlat organlarining faoliyatini tubdan yahshilashga zamin yaratadi, ochiqlik va oshkoralikni ta'minlaydi. Mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari hamda sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini, "elektron hukumat" tizimi hamda axborot tizimlarini jadal tatbiq etish, telekommunikatsiya infratuzilmasini modernizatsiya qilish uchun sharoit yaratadi. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish orqali nafaqat avloddan avlodga, balki bir kishidan boshqasiga bilim, insoniyatning to'plangan texnologik va ijtimoiy tajribasini uzatishni tezlash, insonning atrof muhitga, davom etayotgan ijtimoiy o'zgarishlarga yanada muvaffaqiyatli va tez moslashishiga imkon berish hamda ta'lim tizimini isloh qilib jahon standartlariga mos ravishda shakllanishiga erishiladi [3]. Mamlakatda zamonaviy ta'lim tizimida turli xil texnologiyalardan foydalanish, ta'lim innovatsiyalari ya'ni ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan yangiliklarni joriy etish, o'sib kelayotgan kelajak yoshlarga amaliy ko'nikmalarini oshirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish doimiy e'tibordagi masalalardan biri hisoblanadi. Bu esa, talabalarga noan'anaviy axborot manbalaridan

foydalanish imkoniyatini beribgina qolmay, mustaqil ish samaradorligini oshiradi, ijod qilish, turli xil kasb mahoratlarini egallashlari uchun mutlaqo yangi yo'nalishlarni ochib beradi.

AKT va uning iqtisodiyotga ta'siri

1. AKTning umumiy tushunchasi

AKT (Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) — bu ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash, uzatish va qabul qilishni ta'minlaydigan texnologiyalar majmuasi. AKT sohasida kompyuterlar, internet, mobil telefonlar, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar va boshqa ilg'or uskunalar mavjud.

Iqtisodiyotda AKT rivojlanishi bilan raqamli transformatsiya, elektron tijorat, raqamli moliya, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va boshqaruv tizimlari rivojlandi.

2. Iqtisodiyotning turli tarmoqlarida AKTning o'rni

Sanoat: AKT texnologiyalarining sanoatga kiritilishi ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, resurslardan samarali foydalanish va sifatni yaxshilash imkonini beradi. Masalan, "Industry 4.0" kontseptsiyasi, aqlli ishlab chiqarish tizimlarini yaratishda katta ahamiyatga ega.

Tijorat va xizmatlar: Internet va mobil texnologiyalar elektron tijoratni rivojlantirishga yordam berdi. Bundan tashqari, AKT banklar va moliya institutlarining xizmatlarini raqamlashtirishni imkonini berdi.

Transport va logistika: AKT transport tizimlarini optimallashtirish, yuklarni kuzatib borish va logistika jarayonlarini samarali tashkil etish imkonini yaratdi.

AKT va davlat boshqaruvidagi yangiliklar

1. Raqamli davlat

AKT orqali davlat boshqaruvi va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlar raqamli shaklga o'tmoqda. Elektron hukumat (e-government) tizimi davlat xizmatlarini internet orqali taqdim etishga imkon beradi. Bu jarayonlar davlat xizmatlarini optimallashtirish, fuqarolarni ro'yxatdan o'tkazish, soliqlarni yig'ish va davlat byudjeti bilan ishlashni ancha soddalashtiradi.

Elektron boshqaruv fuqarolar va biznes sub'ektlariga o'z xizmatlarini tez va samarali olish imkonini yaratadi, shuningdek, davlat tizimlarining shaffofligini oshiradi.

2. Davlat xizmati va raqamli islohotlar

AKT davlat xizmati sohasida yangi yondashuvlarni yaratdi. Raqamli xizmatlar orqali davlat org'analari fuqarolarni qabul qilish, murojaatlarni ko'rib chiqish, ariza va shikoyatlarni onlayn qayd etish va javob olish jarayonlarini raqamlashtirdi.

Davlat xizmatlarining ko'lamini kengaytirish va shaffofligini oshirish maqsadida AKT asosida yagona raqamli platformalar yaratish mumkin. Bu orqali davlat xizmati tizimlari yanada samarali va oson ishlashini ta'minlash mumkin.

3. E-tijorat va iqtisodiy boshqaruv

AKT iqtisodiyotning tijorat sohasini ham qayta shakllantirdi. Raqamli iqtisodiyotda internet tarmog'idan foydalangan holda ishlab chiqarish va xizmatlar bozorini global miqyosda rivojlantirish mumkin bo'ldi. Elektron tijorat, raqamli reklama, to'lov tizimlari va onlayn platformalar iqtisodiy faoliyatning asosiy qismlariga aylangan.

E-tijoratning rivojlanishi davlat darajasida soliq yig'ish tizimini modernizatsiya qilishni, raqamli to'lovlarni qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi [4].

AKT va iqtisodiy o'sish

1. AKT innovatsiyalarining iqtisodiy samaralari

AKT rivoji iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga yordam beradi. Elektron tijorat, startaplar va raqamli xizmatlar iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qilish va yangi ish o'rinlari yaratishga yordam beradi.

AKT sohasidagi innovatsiyalar, raqamli transformatsiya va texnologik yutuqlar, ayniqsa, yangi ish o'rinlari, ishlab chiqarish va tijoratning samarali boshqarilishi orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

2. Boshqaruvni avtomatlashtirish va samaradorlik

AKT avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini yaratish orqali davlat va xususiy sektorni samarali boshqarishga yordam beradi. Kompaniyalar va davlat idoralari ishlab chiqarishni optimallashtirish, xizmatlarni takomillashtirish va xarajatlarni kamaytirish imkoniga ega bo'ladi.

Aktsiyadorlik jamiyatlarida ma'lumotlar bazasining integratsiyasi va korporativ boshqaruv tizimlari yordamida iqtisodiy jarayonlar tez va sifatli amalga oshiriladi.

AKT va global iqtisodiyot

1. Global iqtisodiy integratsiya

AKT, ayniqsa internet texnologiyalari, global iqtisodiy integratsiyaning kuchayishiga olib keldi. Xalqaro savdo va investitsiyalar, raqamli mahsulotlar va xizmatlar bo'yicha yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish global miqyosda iqtisodiy aloqalarni mustahkamlaydi.

Internet va mobil texnologiyalar orqali global miqyosda savdo qilish, masofaviy ishlash, onlayn ta'lim va boshqa sohalarida yangi iqtisodiy imkoniyatlar ochildi.

2. Iqtisodiy o'zgarishlar va raqamli inqilob

Raqamli inqilob iqtisodiyotning barcha sohalarini o'zgarishga olib keldi. AKT texnologiyalarining yirik korporatsiyalar tomonidan qabul qilinishi va qo'llanilishi, xalqaro miqyosda savdo va ishlab chiqarish tizimlarini integratsiya qilishni tezlashtirdi.

AKTning ijtimoiy va ekologik ta'siri

1. Ijtimoiy ta'sirlar

AKT sohasining rivoji nafaqat iqtisodiy jarayonlarga, balki ijtimoiy sohalarga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Raqamli texnologiyalar ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va ijtimoiy xizmatlarni samarali boshqarishga imkon berdi.

Internet orqali ta'lim olish, masofaviy ishlash, onlayn konsultatsiyalar va boshqa raqamli xizmatlar ijtimoiy farovonlikni oshiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivoji iqtisodiyotni "raqamli iqtisodiyot"ga aylantirdi. Raqamli iqtisodiyot, asosan, raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtirish va optimallashtirishni ta'minlaydi. Bu yangi iqtisodiy tizimda ishlab chiqarish, moliya, savdo va xizmatlar sohasida innovatsiyalar amalga oshiriladi [5].

AKTning asosiy yangiliklaridan biri bu raqamli biznesning rivojlanishi hisoblanadi. Elektron tijorat, onlayn savdo platformalari, raqamli to'lov tizimlari, bulutli hisoblash va raqamli marketing texnologiyalari raqamli iqtisodiyotning asosi bo'lib, ular global bozorga kirishni osonlashtiradi, shuningdek, tadbirkorlik va kichik biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sanoat sohasida AKTning joriy etilishi "Industry 4.0" deb ataluvchi yangi sanoat inqilobini boshlab berdi. Ushbu inqilobning asosiy tamoyillari ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, tizimli ma'lumotlarni qayta ishlash va masofaviy boshqaruv tizimlarini qo'llashdir. Ushbu texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlari soddalashtiriladi, resurslardan samarali foydalanish ta'minlanadi, va sifat nazorati oshiriladi [6].

AKT yordamida ishlab chiqarishdagi samaradorlik va rentabellik sezilarli darajada oshadi. Kompaniyalar, masalan, sensorlar va IoT (Internet of Things) texnologiyalaridan foydalanib, o'z uskunalarini masofaviy kuzatishi mumkin. Bu texnologiyalar ishlatilayotgan resurslarni yanada samarali boshqarish va zaruriy texnik xizmatlarni ko'rsatish imkonini beradi. Elektron tijorat nafaqat yirik kompaniyalar, balki kichik va o'rta bizneslar uchun ham katta imkoniyatlar yaratdi. Internet va mobil texnologiyalar yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatish, to'lovlarni onlayn qilish va savdo operatsiyalarini tezlashtirish mumkin bo'ldi. Buning natijasida, onlayn to'lov tizimlari, raqamli reklama va marketing strategiyalari ham iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylandi.

Elektron hukumat (e-government) tizimi davlat xizmati sohasini raqamlashtirishga qaratilgan. AKT orqali davlat xizmatlari onlayn tarzda fuqarolarga taqdim etiladi, bu esa davlat va fuqarolar o'rtasidagi aloqalarni soddalashtiradi. Elektron hukumat tizimi fuqarolarga kerakli ma'lumotlarni tezkor olish, arizalarni va shikoyatlarni onlayn tarzda yuborish imkonini beradi [7].

Davlat boshqaruvidagi AKT tizimlari, masalan, elektron soliqlar to'lash, onlayn ro'yxatdan o'tish, fuqaro identifikatsiyasi va boshqa xizmatlar, davlatning samaradorligini oshiradi. Bu davlat idoralarining ishini osonlashtiradi, xarajatlarni kamaytiradi va fuqarolarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilaydi.

Xulosa. O'zbekistonda AKT sohasi rivoji va ilg'or texnologiyalarni faollashtirish, uni izchil yuksaltirish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilib, aniq qadamlar qo'yilmoqda. Bu esa, kelajakda O'zbekistonning jahon bozoridagi hissasini ko'paytirish va mamlakatning axborot texnologiyalari sohasida mavqeini mustahkamlash uchun xizmat qiladi. AKTning iqtisodiyotga ta'siri iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Raqamli texnologiyalar yangi ish o'rinlarini yaratadi, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va yangi bozorlarni ochadi. Bu jarayon iqtisodiy o'sish va rivojlanishga turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
3. Kraemer, K. L., & Dedrick, J. (2002). Information technology and economic development: A critique of the empirical literature. *Journal of Development Economics*, 69(1), 15-39.
4. World Bank. (2016). *World Development Report 2016: Digital Dividends*. World Bank Group.
5. Choi, Y. J., & Lee, S. H. (2016). The role of ICT in government policy implementation: A case study from South Korea. *Public Administration Review*, 76(6), 913-923
6. UNCTAD (2019). *Digital Economy Report 2019: Value Creation and Capture - Implications for Developing Countries*. United Nations Conference on Trade and Development.
7. World Economic Forum. (2020). *Global Competitiveness Report 2020: The Impact of Technology on Global Competitiveness*. World Economic Forum.